Wiad. Mat. 50 (1) 2014, 69–74
© 2014 Polskie Towarzystwo Matematyczne

Walerian Piotrowski (Warszawa)

Jeszcze w sprawie biografii Ottona i Stanisławy Nikodymów

Chociaż od opublikowania artykułu Alicji Derkowskiej o Ottonie Marcinie i Stanisławie Nikodymach [1] minęło trzydzieści lat i w międzyczasie ukazało się w *Wiadomościach Matematycznych* kilka sprostowań i uzupełnień (patrz [2, 3]), niektóre ważne wydarzenia z życia tych matematyków wymagają – dla prawdy historycznej – sprostowania i uzupełnienia.

W *Spisie nauczycieli* [4] wydanym w 1924 roku znajdujemy informację, że Otto Nikodym w roku szkolnym 1922/23 pracował w IX Państwowym Gimnazjum im. J. Hoene-Wrońskiego przy ul. Piotra Michałowskiego w Krakowie, gdzie uczył fizyki. Historia szkoły sięgała 1899 roku, kiedy to filia pierwszej szkoły realnej przekształciła się w drugą szkołę realną – po odzyskaniu niepodległości przekształconą w gimnazjum państwowe. Była to szkoła o profilu matematyczno-przyrodniczym. Po tymże roku szkolnym Otto Nikodym miał zaliczone dwanaście lat pracy nauczycielskiej. W kolejnym spisie nauczycieli z 1926 roku, Nikodym wymieniony jest jako oddelegowany w roku szkolnym 1925/26 na studia w paryskiej Sorbonie.

Niektóre szczegóły z życia Nikodyma można poznać z osobiście napisanego *Curriculum vitae* (z 1928 roku) i innych dokumentów, znajdujących się w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (teczki WF II 121 i S II 619).

Jak sam pisze, urodził się w 1887 roku w Zabłotowie. Po ukończeniu czteroklasowej szkoły powszechnej uczył się w siedmioklasowej Wyższej Szkole Realnej we Lwowie i Stanisławowie. W 1905 roku zdał egzamin dojrzałości z odznaczeniem, a w 1908 roku – uzupełniający egzamin dojrzałości z łaciny, greki oraz propedeutyki filozofii.

© 2014 Polskie Towarzystwo Matematyczne

Na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego studiował cztery semestry jako słuchacz nadzwyczajny i sześć semestrów – jako słuchacz zwyczajny, głównie matematykę i fizykę teoretyczną. Austriackie Ministerstwo Oświaty udzieliło mu zezwolenia na zdawanie egzaminu nauczycielskiego i doktorskiego.

Mając już poważne wyniki naukowe, za namową Wacława Sierpińskiego – profesora matematyki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego – przystąpił do procedury uzyskania stopnia doktora filozofii. W 1924 roku przygotował pracę dotyczącą operacji domknięć $\overline{A}$ (tytuł rozprawy doktorskiej *Przyczynki do teorii zbiorów* $\langle A \rangle$, patrz [5]), która następnie została opublikowana w *Fundamenta Mathematicae* jako artykuł [7]. Po spełnieniu wszystkich „rygorosów", w dniu 16 czerwca 1925 roku promowany został na stopień doktora filozofii na UW. Promotorem był Wacław Sierpiński. Profesor Sierpiński opowiadał (o czym także wspominał Andrzej Schinzel), że Nikodymowi wcale nie zależało na zdobywaniu stopni naukowych. Twierdził on, że „od zrobienia doktoratu nie będzie mądrzejszy". W tej sytuacji Sierpiński zaaranżował spotkanie w kawiarni, na które umówił się z Nikodymem. Kiedy obydwaj matematycy się spotkali, rozmowa początkowo dotyczyła spraw ogólnych. Jednak po pewnej chwili, jakby przypadkowo, pojawił się dziekan Wydziału Filozoficznego i rozmowa skierowała się na zagadnienia matematyczne. Po ponad godzinnej rozmowie, Sierpiński, wobec dziekana i Nikodyma oświadczył: „gratuluję Koledze, właśnie zdał Kolega egzamin doktorski z matematyki". Ponieważ Otto Nikodym posiadał już publikacje w *Fundamenta Mathematicae*, o czym wyżej wspomniałem, podstawowe wymogi do uzyskania stopnia doktora były spełnione.

Dwudziestego czwartego czerwca tego samego roku odbyła się promocja doktorska Stanisławy Liliental, absolwentki Sekcji Matematyczno-Przyrodniczej Wydziału Filozoficznego UW. Rozprawa doktorska nosiła tytuł *O rozcinaniu płaszczyzny przez zbiory spójne i kontinua*. W czerwcu tego roku Otto Nikodym i Stanisława Liliental pobrali się w obrządku rzymskokatolickim. Razem, w dniu 26 czerwca, odebrali dyplomy doktorskie (ona o numerze 89, on – 90).

Rok szkolny 1925/26 (nie 1926/27) Nikodymowie spędzili w Paryżu na studiach matematycznych, dzięki uzyskanemu stypendium MWRiOP. W kwietniu 1926 roku Sierpiński przedstawił na posiedzeniu Wydziału III nauk matematyczno-przyrodniczych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego nadesłaną przez Ottona Nikodyma pracę *Przykład zbioru płaskiego, zamkniętego, takiego iż suma wszystkich prostych, które go nie trafiają, tworzy zbiór niemierzalny w sensie Borela*, opublikowaną w *Sprawozdaniach Wydziału III-go TNW* (1927, str. 39–80). Po powrocie z Paryża Otto Nikodym przystąpił do habilitacji i uchwałą Rady Wydziału z dnia 23 listopada 1926 roku uzyskał ją jako docent matematyki na

Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Uchwałę Rady Wydziału zatwierdził Minister WRiOP dnia 21 czerwca 1927 roku. Dokumenty znajdujące się w Archiwum UJ prostują niektóre dane w biogramie Ottona Nikodyma [6].

W lutym 1928 roku Otto Nikodym zwrócił się z prośbą o przeniesienie habilitacji na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego, na co wyraziła zgodę Rada Wydziału. Senat Akademicki UJ w dnia 13 marca tego roku zatwierdził przeniesienie habilitacji. Jednak okres pracy na UJ nie trwał długo, bowiem 29 lipca 1930 roku Otto Nikodym poinformował dziekana Wydziału Filozoficznego o służbowym przeniesieniu do Warszawy.

Wydaje się, że chęć przeniesienia się do Warszawy powodowana była nie tylko uznaniem pozycji naukowej, ale także względami rodzinnymi ze strony żony. W Warszawie łatwiej jej było znaleźć pracę w zawodzie matematyka. Początkowo została bibliotekarką w Gabinecie Matematycznym TNW, kierowanym przez Samuela Dicksteina, a niedługo potem – asystentką Franciszka Leji w Katedrze Matematyki na Politechnice Warszawskiej.

Stanisława Liliental, zdjęcie z 1916 roku
(teczka studencka w Archiwum UW)

Stanisława Dorota Nikodym, z domu Liliental, urodziła się 2 lipca 1897 roku w Warszawie. Rodzicami byli Natan Nuchim Liliental – współpracownik Banku Zachodniego oraz Gitla Regina Eiger – badaczka i etnografka zwyczajów i kultury żydowskiej. Przez sześć lat uczyła się w szkole Heleny Szalayowej

(siostra Marii Skłodowskiej), po czym ukończyła siedmioklasową pensję Kazimiery Kochanowskiej. Przed Komisją Egzaminacyjną zdała maturę w 1916 roku. Na jesieni tego roku rozpoczęła studia na Wydziale Filozoficznym UW. Immatrykulowana została 18 października 1916 roku. Po przerwie w roku szkolnym 1918/19, kiedy na kursie dla dorosłych uczyła poborowych matematyki, powróciła na UW (patrz [8]).

Będąc studentką, uczestniczyła w plenerach malarskich w Sandomierzu. Kilkakrotnie malowała techniką akwerelową widoki miasta. Takie plenery odbyły się w okresie międzywojennym kilkakrotnie (w latach 1922, 1923, 1933). Powstałe prace zostały zaprezentowane na wystawie w 1933 roku, a po jej zakończeniu przekazane zostały przez malarkę do muzeum w Sandomierzu (obecnie Muzeum Okręgowe), gdzie do tej pory się znajdują.

Akwarela z 1933 roku namalowana
przez Stanisławę Nikodymową
(w zbiorach Muzeum Okręgowego
w Sandomierzu, fot. M. Baneczek)

Okres II wojny światowej Stanisława i Otto Nikodymowie spędzili w Warszawie. Po powstaniu warszawskim znaleźli się w Krakowie, gdzie uchwałą Rady Wydziału z dnia 25 stycznia 1945 roku, restytuowano na UJ jego *veniam legendi*.

Jednak w końcu lat czterdziestych opuścili Polskę, udając się początkowo na Zachód, a następnie do USA. Tam też, trzeciego maja 1974 roku (nie czwartego, jak podano w artykule [1]) zmarł Otto Nikodym. Pochowany został na cmentarzu w polskiej Częstochowie w miasteczku Doyletown w Pensylwanii. Pomnik nagrobny zaprojektowała Stanisława Nikodymowa, przewidując także miejsce pochówku dla siebie. Poniżej zamieszczamy zdjęcia tego pomnika.

Pomnik na grobie Ottona Nikodyma, zaprojektowany przez jego żonę, fot. M. Olcz

Po śmierci męża Stanisława Nikodymowa pozostała sama, dzieci nie mieli. Nic ją w Stanach Zjednoczonych nie zatrzymywało. Podjęła więc decyzję o powrocie do kraju. Całą spuściznę naukową męża, dokumenty oraz swoje obrazy przekazała do *Briscoe Center for American History* w Austin w Teksasie. Posiadany majątek zapisała polskiej parafii rzymskokatolickiej, a następnie przyjechała do Polski. Zmarła krótko przed Wielkanocą w 1988 roku, która wówczas wypadała 3–4 kwietnia (patrz [9]).

Bibliografia

[1] A. Derkowska, *Otton Marcin Nikodym* (*1889–1974*), Wiadomości Matematyczne 25 (1983), 75–93.

[2] *Sprostowania do artykułu A. Derkowskiej „Otton Marcin Nikodym* (*1889–1974*)", Wiadomości Matematyczne 27 (1986), nr 1, 45–46.

[3] Z. Semadeni, *W sprawie roku urodzenia O. Nikodyma*, Wiadomości Matematyczne 27 (1986), nr 2, 340.

[4] Z. Zagórowski (red.), *Spis nauczycieli*: *szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, Książnica Polska, Lwów–Warszawa 1924.

[5] *Księga albumów doktorskich dla Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego*, (WFZ/KD-1, poz. 90), Archiwum UW.

[6] R. Duda, *Matematycy XIX i XX wieku związani z Polską*, Wrocław 2012.
[7] O. Nikodym, *Sur une propriété de l'opération A*, Fundamenta Mathematicae 7 (1925), 149–154.
[8] *Teczka studencka nr 1583*, Archiwum UW.
[9] W. Szymański, *Who was Otto Nikodym*, The Mathematical Intelligencer 12 (1990), nr 2, 27–31.

Walerian Piotrowski
walekpio@ikard.pl